

Pieter Bruegel the Elder, „The Harvesters“, 1565.

EFEKTYVI IR EKONOMIKOS AUGIMUI PALANKI MOKESČIŲ SISTEMA

TURINYS

IVADAS.....	4
GEROVĖS KŪRIMUI PALANKIOS MOKESČIŲ SISTEMOS PRINCIPAI	4
Efektyvumas	5
Proporcingumas ir neutralumas.....	5
Paprastumas ir skaidrumas.....	6
Stabilumas	6
MOKESČIŲ LENGVATŲ PRIGIMTIS IR POVEIKIS MOKESČIŲ SISTEMAI.....	7
Mokesčių lengvatos ir jų daroma žala ekonomikai.....	8
Mokesčių lengvatų ir apmokestinimo režimų skirtumai	9
Kaip atskirti mokesčių režimą nuo lengvatos?.....	9
FIZINIŲ ASMENŲ MOKESČIAI	11
Gyventojų pajamų apmokestinimo problemos	12
Vizija tobulinimui	13
TAUPYMO SENATVEI APMOKESTINIMO REŽIMAS	14
ĮMONIŲ PELNO MOKESTIS.....	16
Pelno apmokestinimo problemos	16
Vizija tobulinimui	18
PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESTIS	20
Pridėtinės vertės mokesčio problemos	20
Vizija tobulinimui	21
PERĖJIMAS PRIE EKONOMIKAI MAŽIAU ŽALINGŲ MOKESČIŲ.....	21
IŠVADOS	22

ĮVADAS

Besikeičianti socialinė ir geopolitinė aplinka ragina iš naujo apsvarstyti ryšį tarp biudžeto formavimo, mokesčių, investicijų ir ekonomikos augimo. Tarptautinė mokesčių konkurencija verčia tobulinti Lietuvos mokesčius, siekiant ilgalaikio šalies tvarumo bei konkurencingumo.

Lietuva yra maža rinka su bene sparčiausiai senstančia populiacija. Geopolitinės rizikos apsunkina galimybes pritraukti investicijų, kurti darbo vietas ir užtikrinti gerovės augimą. Kompensuoti šią sudėtingą padėtį galima tik keleriopai palankesne mokesčių sistema.

Jei pagrindiniu mokesčių sistemos pertvarkos leitmotyvu laikomas nepakankamas bendrojo vidaus produkto (BVP) perskirstymas ar padidėję biudžeto poreikiai, aritmetinė logika lyg ir sufleruoja mokesčių didinimą. Tačiau taip rizikuojame prarasti mokestinę bazę – aukštesni mokesčiai gali tapti biudžeto pajamų mažėjimo priežastimi. Siekiant, kad Lietuvos ūkio raidos nestabdytų kapitalo nutekėjimas į kitas šalis bei šešėlinės ekonomikos plėtra, būtina efektyvi mokesčių sistema, kurioje galioja ženkliai mažesnė mokesčių ir administracinė našta negu žemyninėje Europoje.

Pirmoje darbo dalyje analizuojama, kaip gerosios mokesčių sistemos principai – efektyvumas, neutralumas, proporcingumas, paprastumas, skaidrumas bei stabilumas – dera su Lietuvos teisine baze – Teisėkūros pagrindų įstatymo (TPĮ) ir Mokesčių administravimo įstatymo (MAĮ) principais. Antrojoje dalyje paaiškinamos skirtys tarp lengvatų bei universalių mokestinių režimų. Trečiojoje dalyje apžvelgiami didžiausią indėlį į valstybės biudžetą įnešantys tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai bei aptariamos jų tobulinimo kryptys. Galiausiai, studija leidžia atsakyti į klausimą, ar nuoseklus Lietuvos TPĮ ir MAĮ principų laikymasis įgalina konstruoti nacionalinę mokesčių sistemą, užtikrinančią tiek biudžeto pajamas, tiek ir šalies konkurencingumą.

GEROVĖS KŪRIMUI PALANKIOS MOKESČIŲ SISTEMOS PRINCIPAI

XVIII-osios Vyriausybės inicijuotos diskusijos dėl mokesčių reformos nedavė vaisių, nes mokestinės sistemos būklė reikalavo pirmiausia įsigilinti į jos principus, suvokti jų laikymosi svarbą ir tik tuomet siekti konkrečių susitarimų su socialiniais partneriais. Supančiotos lengvatų, privilegijų ir išimčių, mokesčių sistemos neįmanoma iš esmės pertvarkyti, neatsigręžiant į pamatinius principus – efektyvumo, proporcingumo, neutralumo, skaidrumo bei stabilumo. Ar šie principai atitinka Lietuvos įstatymus ir kaip jie realiai yra taikomi?

Šioje dalyje pamatiniai mokesčių sistemos principai yra sugretinami su Lietuvos įstatymuose galiojančiomis nuostatomis, paaiškinama jų esmė ir laikymosi svarba. Apmokestinimo teisinio

reglamentavimo ir taikymo principai, įvardinti MAĮ¹, yra šie: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą. TPĮ² principai – efektyvumas, proporcingumas, tikslingumas, atvirumas ir skaidrumas, aiškumas – taip pat svariai prisideda prie mokesčių sistemos formavimo, įpareigodami įstatymų leidėją ir nustatydami aiškias neperžengiamas ribas.

Efektyvumas

Efektyvi mokesčių sistema reiškia, kad mokesčiai yra surenkami mažiausiomis sąnaudomis mokesčių mokėtojams ir valstybei, jie nepagrįstai nevaržo ekonominio aktyvumo bei įstatymų leidėjas, apsvarstęs, nerado kitos geresnės alternatyvos keliamam tikslui pasiekti.

Šis principas išsamiai išskleistas Lietuvos Respublikos (LR) teisėkūros pagrindų įstatyme „Teisėkūroje vadovaujamosi šiais principais: [...] efektyvumo, reiškiančiu, kad rengiant teisės akto projektą turi būti įvertinamos visos galimos teisinio reguliavimo alternatyvos ir pasirenkama geriausia iš jų, teisės akte turi būti įtvirtinamos veiksmingiausiai ir ekonomiškiausiai teisinio reguliavimo tikslą leisiančios pasiekti priemonės, turi būti skelbiami ir įvertinami dėl teisinio reguliavimo gauti pasiūlymai, o teisėkūros veiksmai atliekami per protingus terminus.“³

Proporcingumas ir neutralumas

Visiems mokesčių mokėtojams, neatsižvelgiant į pajamų dydį, turi būti taikomas vieningas mokesčio tarifas. Tai skatina mokesčių mokėtojus dirbti ir uždirbti daugiau – priešingai nei progresinė sistema, kuri aukštesniu mokesčio tarifu atgraso nuo papildomų pastangų didesnei vertei sukurti. Proporciniai mokesčiai, neutraliai traktuojantys visus mokesčių mokėtojus, nesudaro paskatų veikti šešėlyje ar kitaip mažinti mokesčių našą – nes ji yra vienoda, nepriklausomai nuo pajamų dydžio. Proporcingumas ir neutralumas užtikrina, kad mokesčių sistema neiškreipia išteklių paskirstymo ekonomikoje, konkurencijos sąlygų ir leidžia rinkoms veikti efektyviai⁴.

¹ Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 6 str.

² Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str.

³ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str. 2 d.

⁴ JAV organizacijos „Tax Foundation“ ekspertai apibūdina neutralų mokesčių reglamentavimą kaip tokį, „kuriuo siekiama surinkti kuo daugiau išdo pajamų, kuo mažiau iškraipant ekonomiką. Tai reiškia, kad mokesčių lengvatų konkrečioms įmonių ar asmenų vykdomoms veikloms yra nedaug arba jų iš viso nėra.“ Tax Foundation, International Tax Competitiveness Index 2023, 2023, <https://taxfoundation.org/research/all/global/2023-international-tax-competitiveness-index/>.

Mokesčių sistemos proporcingumo bei neutralumo principus Lietuvos teisėkūroje atitinka Mokesčių administravimo įstatymo apibrėžiamas lygybės prieš įstatymą principas: „Taikant mokesčių įstatymus, visi mokesčių mokėtojai dėl šių įstatymų nustatytų sąlygų yra lygūs“⁵. Teisėkūros pagrindų įstatyme apibrėžiamas proporcingumo principas: „Teisėkūroje vadovaujamasi šiais principais: [...] proporcingumo, reiškiančiu, kad pasirinktos teisinio reguliavimo priemonės turi sudaryti kuo mažesnę administracinę ir kitokią naštą, nevaržyti teisinių santykių subjektų daugiau, negu to reikia teisinio reguliavimo tikslams pasiekti“⁶.

Paprastumas ir skaidrumas

Mokesčius deklaruoti, mokėti ir administruoti turi būti paprasta, greita, lengva ir pigu. Tai mažina administracinę naštą – kuo procesas patogesnis, tuo mokesčių mokėtojas gali daugiau išteklių skirti vertės kūrimui, veikti ir apskaitą tvarkyti skaidriai. Šis principas yra esminis, mažinant šešėlinę ekonomiką.

Šio mokesčių principo atitikmuo – Teisėkūros pagrindų įstatymo apibrėžiamas proporcingumo principas: „Teisėkūroje vadovaujamasi šiais principais: [...] proporcingumo, reiškiančiu, kad pasirinktos teisinio reguliavimo priemonės turi sudaryti kuo mažesnę administracinę ir kitokią naštą, nevaržyti teisinių santykių subjektų daugiau, negu to reikia teisinio reguliavimo tikslams pasiekti“⁷. Mokesčių administravimo įstatymas nurodo, kad „mokestinės prievolės turinys, jos atsiradimo, vykdymo ir pasibaigimo tvarka ir pagrindai Lietuvos Respublikos mokesčių teisės aktuose turi būti aiškiai apibrėžti.“⁸

Stabilumas

Nuoseklios ir nuspėjamos apmokestinimo taisyklės didina piliečių bei investuotojų pasitikėjimą valstybe, motyvuoja prisiimti atsakomybę bei imtis ekonominės veiklos, taip išlaikydamos mokestinę bazę. Mokesčių mokėtojai turi turėti galimybę pasiruošti mokesčių pokyčiams – priimti su mokesčių taisyklėmis, apskaita ar mokesčių našta susijusius sprendimus, planuoti savo veiklą, investicijas ir pinigų srautus, pertvarkyti apskaitos sistemas.

⁵ Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 7 str.

⁶ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str. 2 d.

⁷ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 str. 2 d.

⁸ Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 9 str.

Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme numatoma, kad mokesčių įstatymai, nustatantys mokestinius pakeitimus, turi būti priimti ne vėliau kaip pusę metų prieš jiems įsigaliojant⁹.

Kaip rodo analizė, visi gerosios mokesčių sistemos principai turi savo aiškius atitikmenis LR Teisėkūros pagrindų ir Mokesčių administravimo įstatymuose. Pavyzdžiui, Teisėkūros pagrindų įstatyme formuluojamas proporcingumo principas padeda pasiekti mokesčių sistemos paprastumo ir skaidrumo. Lygybės prieš įstatymus principas lemia ne tik mokesčių sistemos proporcingumą, bet ir neutralumą, efektyvumą. Nagrinėdami konkrečius mokesčius, analizuosime, kaip laikomasi šių Lietuvos teisės sistemos suponuojamų principų.

1 LENTELĖ

Mokesčių sistemos principai ir jų atitikmenys teisinėje bazėje

Principas	Atitikmuo įstatymuose	Pavyzdys, kaip principo nesilaikoma	Sprendimas, kuris užtikrintų principo laikymąsi
Efektyvumas	TPĮ – efektyvumas	Klasikinė pelno mokesčio sistema ir sudėtingai reglamentuotos paskatos investicijoms	Paskirstytojo pelno mokesčio modelis
Proporcingumas ir neutralumas	MAĮ – lygybės prieš įstatymą principas; TPĮ – proporcingumas	Skirtingi gyventojų pajamų apmokestinimo režimai ir tarifai	Proporcinė gyventojų pajamų apmokestinimo sistema
Paprastumas ir skaidrumas	MAĮ – apmokestinimo aiškumas TPĮ – proporcingumas	Pelno mokesčio nuostatos, skirtos MTEP skatinti	Paskirstytojo pelno mokesčio modelis
Stabilumas	MAĮ įstatymo nuostatos	Bankų solidarumo mokestis	6 mėn. – įstatymo nustatytas minimalus laikas. Gerbiant investuotojus, būtinas žymiai ilgesnis pasiruošimas esminiam mokesčių keitimui

MOKESČIŲ LENGVATŲ PRIGIMTIS IR POVEIKIS MOKESČIŲ SISTEMAI

⁹Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 3 str. 3 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.231855/jynXoTjcSo>.

Kai mokesčiai yra per dideli, o jų administravimas – sudėtingas, lengvatos tampa vienomis populiariausių priemonių mokestinei naštai lengvinti. Mokesčių lengvatų gausa sistemoje neigiamai veikia žmonių motyvacijas, išteklių paskirstymą ekonomikoje bei jos augimą. Lengvatų analizė padės įžvelgti, kaip toli Lietuvoje veikianti mokesčių sistema atitrūko nuo privalomų teisėkūros principų ir tuo pačiu – nuo gerosios mokesčių sistemos principų.

Pagal LR mokesčių administravimo įstatymo 2 str. 9 d., mokesčių lengvatos yra mokesčių mokėtojui ar jų grupei mokesčio įstatymo nustatytos išskirtinės apmokestinimo sąlygos, kurios yra palankesnės, palyginti su įprastinėmis sąlygomis¹⁰. Kadangi daugelis Lietuvoje galiojančių mokesčių našta mažinančių nuostatų yra taikomos pagal mokesčių objektą – produktą, veiklos tipą ar investicijų sritį, jos neatitinka įstatyminio lengvatos apibrėžimo. Taigi, lengvatos anot įstatymo yra tik tokios išskirtinės sąlygos, kurios taikomos mokesčių subjektams – fiziniams ar juridiniams asmenims bei jų grupėms – bet ne apmokestinimo objektams. Visgi ir mokesčių diferencijavimas pagal produktų tipus, veiklos ar investicijų sritis plačiąja prasme yra suprantamas kaip lengvatos ir reikalauja įvertinti poveikį mokesčių sistemos skaidrumui, paprastumui bei neutralumui.

Mokesčių lengvatos ir jų daroma žala ekonomikai

Siekiant palengvinti tam tikroms mokesčių mokėtojų grupėms tenkančią mokesčių našta, dažnai buvo renkamosi įvesti mokesčių lengvatas, ignoruojant teisėkūros principus. Mokesčių lengvatos:

1. *Iškraipo ekonominius sprendimus.* Mokesčių lengvatos gali iškelti mokestinę naudą aukščiau pamatinių ekonominių motyvacijų ir taip mažinti išteklių naudojimo efektyvumą.
2. *Padidina administracinę naštą.* Mokesčių lengvatos apsunkina mokesčių sistemą, nes mokesčių mokėtojams tenka orientuotis taisyklių, tinkamumo kriterijų ir dokumentų reikalavimų labirinte. Dėl to didėja fizinių ir juridinių asmenų laiko ir finansinės sąnaudos, siekiant suprasti ir teisingai taikyti lengvatų nuostatas.
3. *Prarandamas mokesčių paprastumas ir skaidrumas,* taip atveriamas kelias manipuliavimui, o sąžiningi mokesčių mokėtojai kenčia dėl klaidų ir neapibrėžtumų.
4. *Naikina universalumą.* Dėl nustatytų skirtingų taisyklių ir kriterijų mokesčių sistema praranda universalumą. Mokesčių lengvatomis sukuriamos skirtingos sąlygos, grindžiamos konkrečiomis aplinkybėmis bei kriterijais, todėl neišvengiamai atsiranda nelygus mokesčių mokėtojų traktavimas ir diskriminacija. Teisingumą bandoma atkurti skiriant dar daugiau lengvatų ir įvedant daugiau naudojimosi lengvatomis kriterijų.

¹⁰Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas, nuoroda: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.231855/asr>, žiūrėta 2024 m. balandžio 24 d.

Mokesčių lengvatų ir apmokestinimo režimų skirtumai

Priešingai nei mokesčio lengvatai, mokesčių režimui būdingas universalumas, paprastumas, neutralumas, užtikrinama visų mokesčių mokėtojų lygybė prieš įstatymą. Mokesčių režimas yra vienodai ir horizontaliai taikomas visiems mokesčių mokėtojams, todėl jis neatitinka lengvatos apibrėžimo pagal įstatymą. Svarbu, kad režimo taikymas neapaugtų sudėtingais kriterijais ir liktų *de facto* prieinamas visiems mokesčių mokėtojams.

Mokesčių sistemos problemas iš esmės spręstų vieningą ir universalų apmokestinimą užtikrinančios neutralios priemonės – žemi mokesčių tarifai, augimui palankūs apmokestinimo modeliai. Vieniinga mokesčių politika visoms mokėtojų grupėms išlaiko sistemos vientisumą ir teisingumą bei užtikrina, kad ekonominė elgsena nebūtų iškreipta, o sprendimai būtų priimami atsižvelgiant į rinkos, bet ne į mokesčių sąlygas.

Kaip atskirti mokesčių režimą nuo lengvatos?

Neapmokestinamas reinvestuojamas pelnas – universalus mokestinis režimas

Tokie mokesčių modeliai, kai reinvestuojamas pelnas nėra apmokestinamas, yra taiklaus mokestinio režimo pavyzdžiai. Jie atitinka Mokesčių administravimo įstatyme apibrėžiamą lygybės prieš įstatymą principą: nediskriminuoja ūkio subjektų, laikosi Teisėkūros pagrindų įstatyme nustatyto proporcingumo principo, netrikdo natūralių ekonomikos procesų, o uždirbtos pajamos visa savo apimtimi dalyvauja tolesniame vertės kūrimo cikle.

Siekiant ekonomikos ir mokestinės bazės augimo, derėtų nemažinti įmonių investicijų vertės papildomais mokesčiais. Mokestinis režimas, taikantis 0 proc. tarifą reinvestuojamam pelnui tai įgyvendina, nors ir netobulai. Paskirstytojo pelno mokesčio modelis būtų nuoseklesnis ir platesnės apimties sprendimas – čia ne tik neapmokestinamas reinvestuojamas pelnas, bet ir sukaupti rezervai, o apmokestinimo momentas nukeliamas į dividendų išmokėjimo etapą.

Iniciatyvų įvesti neapmokestinamojo reinvestuojamo pelno režimą buvo ne viena – šis modelis galiojo nuo 1997 m. iki 2002 m. ir pakartotinai buvo pateiktas 2020–2024 m. kadencijos Seime. Vis dėlto ši iniciatyva nesiūlė horizontalaus ir vieningo 0 proc. pelno mokesčio tarifo reinvestuojamam pelnui: buvo keliami investicijų kryptų, sukurtų darbo vietų reikalavimai, iš esmės reiškiantys selektyvų taisyklės taikymą. Tai paneigtų universalumo principą, kadangi būtų skatinama tik tam tikro pobūdžio plėtra, ir atskiri vienetai įgytų pranašumą prieš kitus rinkos veikėjus, taip paminant Mokesčių administravimo įstatyme apibrėžiamą lygybės prieš įstatymą principą. Abejonių kėlė ir darbo vietų kūrimo kriterijus, kai pažangiausios technologijos reiškia mažėjantį darbuotojų poreikį.

Šiuo metu galiojančios pelno mokesčio lengvatos, kaip investicinio projekto, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) ir kiti atskaitymai negali prilygti vieningam mokesčio režimui reinvestuojamam pelnui. Nors jomis siekiama skatinti investicijas, jų taikymo ypatumai brėžia nenatūralias ribas – ribojimai įsigyjamo turto amžiui (privalo būti naujas), panaudojimo būdai (siejamas su išskirtinai naujos gamybinės linijos sukūrimu), atskiroms turto rūšims (pavyzdžiui, netaikomas automobiliams). Įmonės yra priverstos orientuotis į šiuos reikalavimus, o ne į ekonominius poreikius. Didelei daliai ūkio subjektų šios apmokestinamąjį pelną mažinančios įstatymo nuostatos yra apskritai nepasiekiamos. Naudojimasis jomis yra brangus, biurokratizuotas ir neprieinamas mažiau pajėgioms įmonėms – taigi, paminami mokesčių neutralumo, paprastumo, skaidrumo bei LR įstatymuose įtvirtinti principai.

Pensijų įmokų neapmokestinimas – tikslingas režimas, įgyvendinantis subsidiarumą

Privatus pensijų kaupimas turi efektyviai papildyti socialinės apsaugos mechanizmą. Visuomenei senstant, socialinė politika turi būti orientuota į žmogaus asmeninės atsakomybės didinimą bei subsidijų senatvės aprūpinimą. Ši nuostata universali, prieinama visiems darbuotojams, taip užtikrinant lygybės prieš įstatymą principą. Valstybinę socialinio pensijų draudimo sistemą papildant privačiu lėšų kaupimu, išlaidų našta valstybei mažėja, o pensijų sistema tampa tvaresnė.

2024 m. viduryje su investicinės sąskaitos įvedimu atšaukta gyventojų pajamų mokesčio (GPM) įstatymo 21 str. nuostata, leidžianti iš apmokestinamųjų pajamų atskaityti gyventojų įmokas į investicinio gyvybės draudimo fondus ir pensijų fondus, neteisingai ir nepagrįstai buvo pristatyta kaip mokesčių lengvata. Toks neapmokestinimo režimas yra suteiktas tikslingai, siekiant papildyti valstybės teikiamą socialinę apsaugą ir kurti subsidijų gyventojų bei valstybės atsakomybę. Kadangi nuostata galėjo pasinaudoti visi, ji neatitinka ir įstatyminio lengvatos apibrėžimo.

Lėšos, skirtos valstybės funkcijų papildymui privačia atsakomybe turi tokią pačią paskirtį, kaip ir socialinio draudimo mokesčiai. Tad šios santaupos senatvei atidedamos tokiu pačiu principu, kaip Sodros įmokos – taip mokesčių sistemos logika leidžia visuomenėje įgyvendinti subsidiarumo principą.

Vartojimas už Lietuvos ribų (eksportas)

0 proc. tarifas taikomas tam tikriems paslaugų teikimo ir prekių tiekimo sandoriams, susijusiems su eksportu. Tai nėra lengvata, o nuoseklus pridėtinės vertės mokesčio (PVM) taikymas ir visuotinė ES praktika, kai apmokestinami tik šalyje parduodami (ir/ar vartojami) produktai ir paslaugos.

Pridėtinės vertės mokesčio lengvatos – pamina proporcingumą ir lygybę prieš įstatymą

Lengvatinais PVM tarifais (5 ir 9 proc.) siekiama palengvinti kai kurių prekių įsigijimą, o kone dvigubas ar keturgubas mokesčių naštos sumažinimas indikuoja aukštą bazinį tarifą ir siekį suteikti tam tikriems ekonomikos sektoriams bei jų gaminamiems produktams palankesnę apmokestinimą prieš kitus. Visgi, išskirtines sąlygas daliai veiklų suteikianti lengvata pamina proporcingumo ir lygybės prieš įstatymą principus. Lengvatinais tarifais palengvinamos tam tikrų sektorių veiklos sąlygos:

- 9 proc. PVM tarifas taikomas šilumos energijai, tiekiamai gyvenamosioms patalpoms šildyti, įskaitant šilumos energiją, perduodamą per karšto vandens tiekimo sistemą; buitiniams energijos vartotojams tiekiamoms malkoms ir medienos produktams, skirtiems kūrenimui; knygoms ir neperiodiniams informaciniais leidiniais (elektroniniams ir ne); apgyvendinimo, keleivių vežimo paslaugoms, įvairioms kultūros, meno ir sporto paslaugoms.
- 5 proc. PVM tarifas taikomas vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms; neįgaliųjų techninės pagalbos priemonėms ir jų remontui, spausdintiems ir elektroniniams laikraščiams, žurnalams ir kitiems periodiniams leidiniais.

Universalus mokesčių režimas yra pranašesnis už mokesčių lengvatas – atitikdamas Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtintus principus, jis padeda išlaikyti teisingumą, išvengti ekonominių iškreipimų ir užtikrinti, kad ekonominiai sprendimai būtų priimami atsižvelgiant į rinkos sąlygas, o ne į mokestinius aspektus. Mokesčio našta lengvinti verčiau sumažinant bazinį tarifą, o ne kurti lengvatas atskiriems sektoriams ar produktams. Lengvatos vienoms prekėms kuria paklausą taikyti vis daugiau lengvatų ir kitiems sektoriams bei produktams; galiausiai tai iškreipia motyvą ir išteklių paskirstymą bei sukuria nelygybę. Mokesčių sistema tampa fragmentiška – apsunkinanti reikalavimų laikymąsi ir pažeidžianti pagrindinius mokesčių sistemos bei teisėkūros principus.

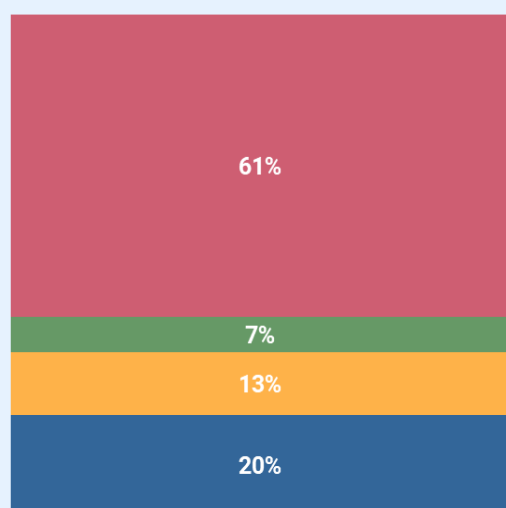
FIZINIŲ ASMENŲ MOKESČIAI

Kartu su GPM taikoma socialinio draudimo įmokų sistema daro didelę įtaką bendrai asmenų mokesčių naštai – dirbančiųjų pagal darbo sutartį mokesčių našta gali siekti 40 proc. jų atlyginimo

„ant popieriaus“¹¹. Didelis darbo mokesčių pleištas¹² (angl. *tax wedge*) pastebėtas ir Tarptautinio valiutos fondo 2023 m. atliktoje Lietuvos Respublikos konsultacijoje¹³.

1 PAVEIKSLAS

Darbo užmokesčio apmokestinimas*

GPM – gyventojų pajamų mokestis,
VSD – valstybinis socialinis draudimas,
PSD – privalomasis sveikatos
draudimas.

*Su darbo santykiais susijusioms
pajamoms, viršijusioms 60 vidutinių
darbo užmokesčių sumą, taikomas
aukštesnysis 32 proc. tarifas. Ne su
darbo santykiais susijusioms
pajamoms, kaip individualios veiklos
pajamos, honorarai, dividendai ir kt.,
taikomas 15 proc. mokesčio tarifas.

Gyventojų pajamų apmokestinimo problemos

Proporcingumo ir neutralumo principų Lietuvos mokesčių sistemoje nepaisymas paaiškina daugumą GPM kamuojančių problemų. Dėl to, kad nėra vieningo tarifo, mokesčių mokėtojai, kurie turėtų būti vienodai traktuojami apmokestinimo klausimais, yra skatinami mažinti mokesčių naštą renkantis veiklos vykdymo formą. Tai iškreipia veikimo sąlygas, apsunkina pačią sistemą bei tampa kitų principų – efektyvumo ir paprastumo – pažeidimo priežastimi.

¹¹Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Kaip gyvenome 2022-aisiais? 2022 m. viešojo sektoriaus ir valstybės biudžeto rodiklių analizė, 2023, <https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/mokesciai-biudzetas/pristatytas-leidiny/lrinka>.

¹²Skirtumas tarp atlyginimo „ant popieriaus“ ir gaunamo atlyginimo „į rankas“.

¹³International monetary fund, Republic of Lithuania, Staff Report for the 2023 article IV consultation, 2023, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/09/05/Republic-of-Lithuania-2023-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-538769>.

1. Šiuo metu Lietuvoje galioja daugiau nei 70 skirtingų apmokestinimo režimų skirtingoms pajamų rūšims¹⁴. Tai reiškia, kad vienodas, tačiau skirtingo pobūdžio pajamas gaunančių gyventojų mokestinė našta skiriasi.
2. Progresinis 32 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifas prieštarauja paprasto ir sukurtai vertei proporcingo apmokestinimo principui bei tikslui kurti didesnę vertę Lietuvoje. Progresinis apmokestinimas prieštarauja pamatiniam MAĮ formuluojamam lygybės prieš įstatymą principui, diskriminuoja vienus mokesčių mokėtojus kitų atžvilgiu. Skirtingas subjektų traktavimas mažina mokesčių sistemos aiškumą ir teisingumą.
3. Darbdavys privalo mokėti socialinio draudimo įmokas ne nuo faktinio darbuotojo atlyginimo, o nuo sumos, kuri yra ne mažesnė negu minimali mėnesinė alga. Tai vadinama socialinio draudimo įmokų „grindimis“. Šis reikalavimas pablogina mažiausias pajamas gaunančių ir ne visu etatu dirbančių asmenų padėtį, nes jų darbo vieta darbdaviui gali būti nuostolinga.

„Lithuania is a modern OECD country trapped in a transition-economy style income taxation system“, – **World Bank, 2023.**

Vizija tobulinimui

1. **Proporcingumas turi tapti pagrindiniu pajamų mokesčio bruožu.** Visoms pajamų rūšims turi būti užtikrintas vieningas mokesčio tarifas, naikinamas progresinis 32 proc. GPM tarifas. Progresyvumas pateisinamas tik neapmokestinamojo pajamų dydžio (NPD) ribose: dėl NPD efektyvusis GPM tarifas iki tam tikros pajamų sumos nuosekliai didėja nuo 4 iki 20 proc. Kuo NPD mažesnis, tuo efektyvusis GPM tarifas didesnis.
2. **Panaikinti Sodros „grindis“.** Tai spręstų ilgalaikio nedarbo problemą bei mažintų darbo pasiūlos ir paklausos atotrūkį – didintų darbdavių motyvaciją įdarbinti asmenis nepilnu etatu.
3. **Vienodinti GPM mokesčių tarifus ne didinant iki didžiausio, o mažinant iki vieningo mažesnio mokesčio tarifo.** Baimė, kad mokesčiai bus padidinti lėmė daugybės gyventojų grupių pasipriešinimą reformai ir neleido valstybės mastu pasiekti neabejotinai pozityvaus tikslo – lygaus ir skaidraus apmokestinimo. Tokia reforma leistų reikšmingai sumažinti

¹⁴ Pasaulio banko Lietuvos mokesčių sistemos tyrimas, 2023. Nuoroda į šaltinį:
<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/burden-complexity-understanding-challenges-lithuanias-tax-system>

šešėlinę veiklą ir užtikrinti ne mažesnes, o potencialiai didesnes biudžeto pajamas. Svarbiausia – tai gražintų gyventojų palaikymą mokesčių sistemai.

TAUPYMO SENATVEI APMOKESTINIMO REŽIMAS

Ekonomikos mokslas apibrėžia taupymo sistemai esminę laiko pirmenybės sąvoką¹⁵. Žmonių teikiama pirmenybė dabarties vartojimui ateities atžvilgiu yra pamatinis principas, kuriuo remiantis konstruojamos pensijų kaupimo bei gyvybės draudimo sistemos. Nuo to, kaip gyventojų laiko pirmenybę keičia ekonominė politika, priklauso šalies ilgalaikio taupymo ir investavimo sistemos sveikata ir gyvybingumas.

Šalies pensijų sistemoje įtvirtinto subsidiarumo tarp valstybės ir žmogaus esmė – paskirstyta atsakomybė už žmogaus pajamas senatvėje. Ji įgyvendinama išlaikant nekintamą valstybės kryptį – nuosekliai didinti galimybę be papildomos mokesčių naštos savarankiškai prisidėti prie privačios pensijos ateityje. Subsidiarumo principas veikia kaip akstinas savarankiškai kaupti pensijai ir valstybės tvarumo garantas.

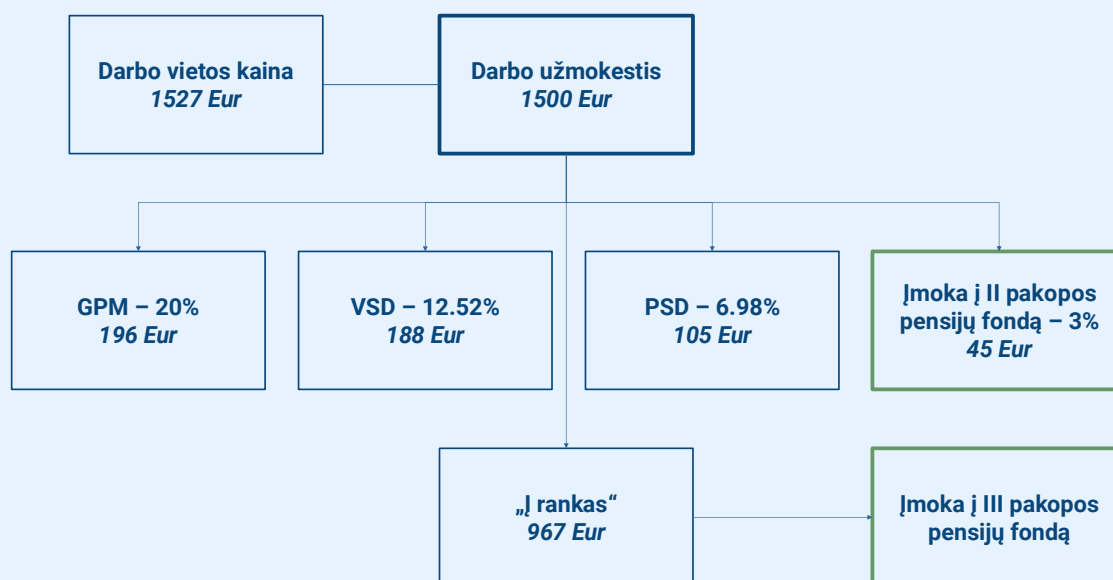
Įmokos į II pakopos pensijų fondus yra skaičiuojamos nuo tos pačios bazės, kaip ir įmokos į I pakopos pensijų socialinį draudimą. Toks mokestinis režimas įgyvendina lygiateisiškumo, lygiavertiškumo ir subsidiarumo principus – padalina atsakomybę už gerovę senatvėje tarp paties asmens ir valstybės. Tai yra nejudinamas modelio pagrindas.

Nors šiuo metu įstatymas leidžia bet kuriam kaupiančiajam kaupti II pakopoje daugiau nei 3 proc. nuo savo atlyginimo, ši galimybė praktiškai nežinoma ir naudojama itin ribotai. Padidinti kaupimą padėtų mokestinio režimo korekcijos arba alternatyvių skatinamųjų priemonių sukūrimas. Iš apmokestinamųjų pajamų leidžiama atskaityti iki 1 500 eurų per metus siekiančias įmokas į II pakopos pensijų fondus, kai mokama daugiau 3 proc. atlyginimo. Šios lubos dėl rekordinės infliacijos bei spartaus gyventojų pajamų augimo nuvertėjo, tačiau iki šiol nebuvo indeksuotos. Turint omenyje, kad atskaityti leidžiama maksimaliai 25 proc. apmokestinamųjų pajamų, nominalios atskaitymų ribos, išreikštos konkrečia suma, tikslinga atsisakyti. Tai panaikintų nominalaus, su pajamų augimu bei infliacija nesusieto dydžio neigiamą poveikį taupymo paskatoms.

¹⁵ Teorija, aiškinanti ekonominę palūkanų kilmę. Kaip teigia laiko pirmenybės teorija, individas visuomet labiau vertina esamą, o ne ateityje būsią vartojimą. Ši pirmenybė gali būti grindžiama ribota žmogaus gyvenimo trukme, neužtikrintu rytojumi, neribotais poreikiais ir mažėjančiu ribiniu naudingumu. Sutikdamas vartojimą nukelti į ateitį, individas už tai gauna palūkanas. Teorijos pradininkas – Williamas Stanley Jevonsas, plėtotojas – Eugenius Boehmas-Bawerkas. Šaltinis: <https://zodynas.vz.lt/Laiko-pirmenybes-teorija>

2 PAVEIKSLAS

Įmokų į II pakopos pensijų fondą modelis

Kaip kompromisas, jeigu norima palikti atskaitymų ribas absoliučia suma, siejant tai su vidutiniu atlyginimu, dabartinė riba turi būti nustatoma pagal formulę $VDU * 0,25 * 12$. Esant dabartiniam VDU, riba turėtų sudaryti virš 6 000 eurų.

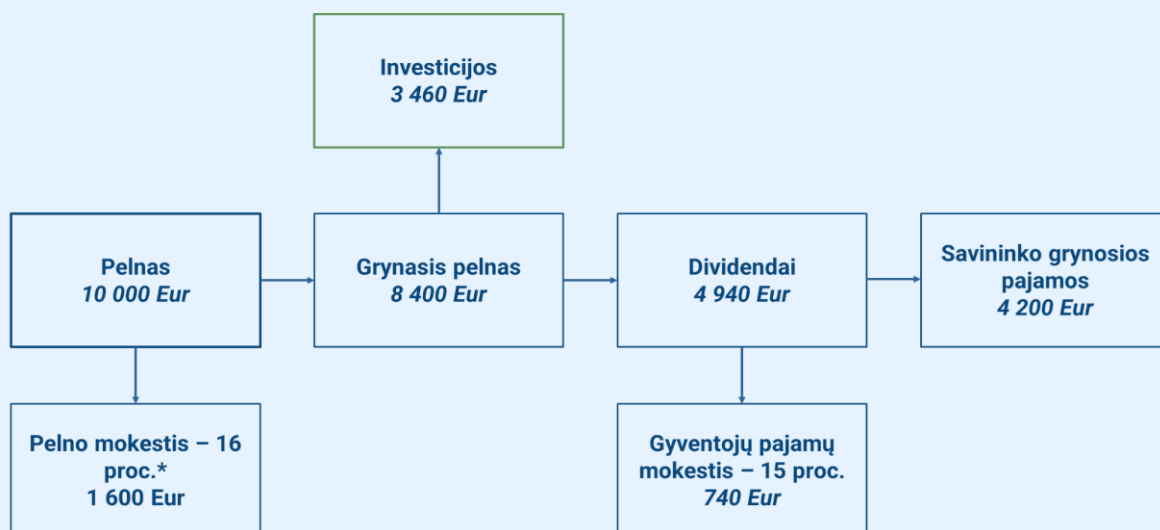
Kol įmokos į II pakopos pensijų fondus yra sąlyginai nedidelės, būtina užtikrinti, kad pakankamai žmonių kauptų III pakopoje. Tikslinga atlikti 2024 m. priimtų pataisų *ex post* vertinimą, ir, jeigu poveikis III pakopai yra neigiamas, kokybiškos teisėkūros principai reikalautų svarstyti grąžinti išlaidų įmokoms į III pakopos pensijų fondus atskaitos iš apmokestinamųjų pajamų galimybę (GPM režimą) arba numatyti alternatyvias, veiksmingas gyventojų motyvavimo priemones. Taip ilgalaikių pokyčių akivaizdoje valstybės poveikis žmonių taupymui būtų tęstinis ir didintų gyventojų pasitikėjimą sistema.

ĮMONIŲ PELNO MOKESTIS

Pelno mokesčio fiskalinė reikšmė maža – 2023 m. pajamos iš pelno mokesčio sudarė tik 6 proc. visų valdžios sektoriaus biudžeto pajamų¹⁶, tačiau jis ir jo administravimas reikšmingai apsunkina tiek mokesčių administratorių, tiek ir įmones.

3 PAVEIKSLAS

Dabartinė pelno mokesčio sistema

* Leidžiama sumažinti apmokestinamąjį pelną vykdant investicinį projektą ir MTEP

Pelno apmokestinimo problemos

Pelno mokesčio apskaitymo, deklaravimo ir mokėjimo procesai dėl savo sudėtingumo ir painumo pažeidžia Lietuvos teisėje įtvirtintus principus. Taip yra varžomas ekonomikos produktyvumas ir nesilaikoma efektyvumo principo: įmonės turi mažiau lėšų investicijoms ir plėtrai, o jų sprendimų priėmimo mechanizmas dėl kurių lengvatų yra dirbtinai iškreipiamas. Todėl yra labai svarbu, jog pelno mokestis kuo labiau atitiktų verslo logiką bei procesus ir būtų paprastesnis administruoti – taip ištekliai bus skiriami vertės kūrimui, bet ne reikalavimų laikymuisi.

1. **Lietuvoje uždirbtas pelnas apmokestinamas du kartus** – 16 proc. tarifas taikomas uždirbtam pelnui, o dar 15 proc. – jį paskirstant dividendais fiziniam asmeniui, 16 proc. –

¹⁶ Rodiklių duomenų bazė, „Valdžios sektoriaus pajamos ir išlaidos“, Valstybės duomenų agentūra, žiūrėta 2024 m. birželio 27 d.

juridiniam asmeniui. Todėl efektyvusis pelno mokesčio tarifas gali siekti 29,44 proc.¹⁷ Tokia pelno mokesčio našta kenkia ekonomikos augimui.

2. **Pelno mokestis – lengvatų ir įvairių atskaitymų taikiny.** Jam galioja tokios lengvatos ir atskaitymai, kaip sumažintas pelno mokesčio tarifas mažoms įmonėms, investicinio projekto, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros nuostatos, patentų dėžute, „žaliasis investicijų koridorius“ ir kt. Pasinaudojimas pastarosiomis apmokestinamąjį pelną mažinančiomis nuostatomis yra brangus ir prieinamas tik mažai daliai įmonių¹⁸ – kadangi taikymo ypatumai brėžia nenatūralias ribas turto rūšims ir jų charakteristikoms.
3. **Mažesnio – 6 proc. – apmokestinimo režimas įmonėms, kurių metinės pajamos neviršija 300 tūkst. eurų, skatina ūkio subjektus likti mažais ir nesiekti augimo.** Tarptautinės organizacijos stebi įmonių sankaupą ties 300 tūkst. eurų apyvarta¹⁹ – jei, pavyzdžiui, metams besibaigiant, įmonių apyvarta artėja prie 300 tūkst. eurų ribos, veikla gali būti stabdoma, kadangi jos peržengimas ir mokesčio tarifo pasikeitimas 10 proc. ženkliai sumažintų grynąjį pelną.
4. **Pelno mokesčio mokėjimo avansu prievolė neatitinka įmonių pinigų srautų ir jas nustekena.** Mokestis neatitinka įmonių gebėjimo jį mokėti, nes kai neužtenka einamųjų pajamų mokesčiui sumokėti, įmonės priverstos skolintis, kad sumokėtų mokestį avansu ir tokiu būdu kredituotų valstybės biudžetą. Sudėtinga avansinio pelno mokesčio mokėjimo tvarka sudaro papildomą našą, kai dėl išorinių aplinkybių, kaip infliacija, per mažas apskaičiuotas avansinis mokestis atneša ir delspinigių bausmę.
5. **Dviguba – finansinė ir fiskalinė – pelno mokesčio apskaita kuria dvigubą administracinę našą ir iškreipia pelno siekimo motyvą** – taip skatinamas vartojimas per įmones, dirbtinai išdidinamos sąnaudos. Tokie tradiciniai sąnaudų pripažinimo modeliai yra daugelio ginčytinų klausimų ir įtampų tarp mokesčių mokėtojų ir mokesčių administratorių priežastis.

¹⁷Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Koks pelno apmokestinimo modelis būtų palankus investicijoms ir gerovei?“, Faktai ir analizė, 2021, 3.

¹⁸Apmokestinamojo pelno sumažinimo galimybėmis dėl vykdomo investicinio projekto ir MTEP veiklos naudojamosi itin ribotai, taigi ir keliami tikslai – nepasiekti. Remiantis Eurostat duomenimis (2022), pagal verslo išlaidų, skiriamų MTEP, dalį, lyginant su BVP, Lietuva (0,5 proc., lyginant su BVP) yra 22 tarp ES šalių ir nuo ES vidurkio (1,5 proc.) atsilieka tris kartus. Eurostat, „Business enterprise expenditure on R&D (BERD)“, žiūrėta 2024 m. balandžio 3 d., https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/rd_e_berdcostr2/default/table?lang=en.

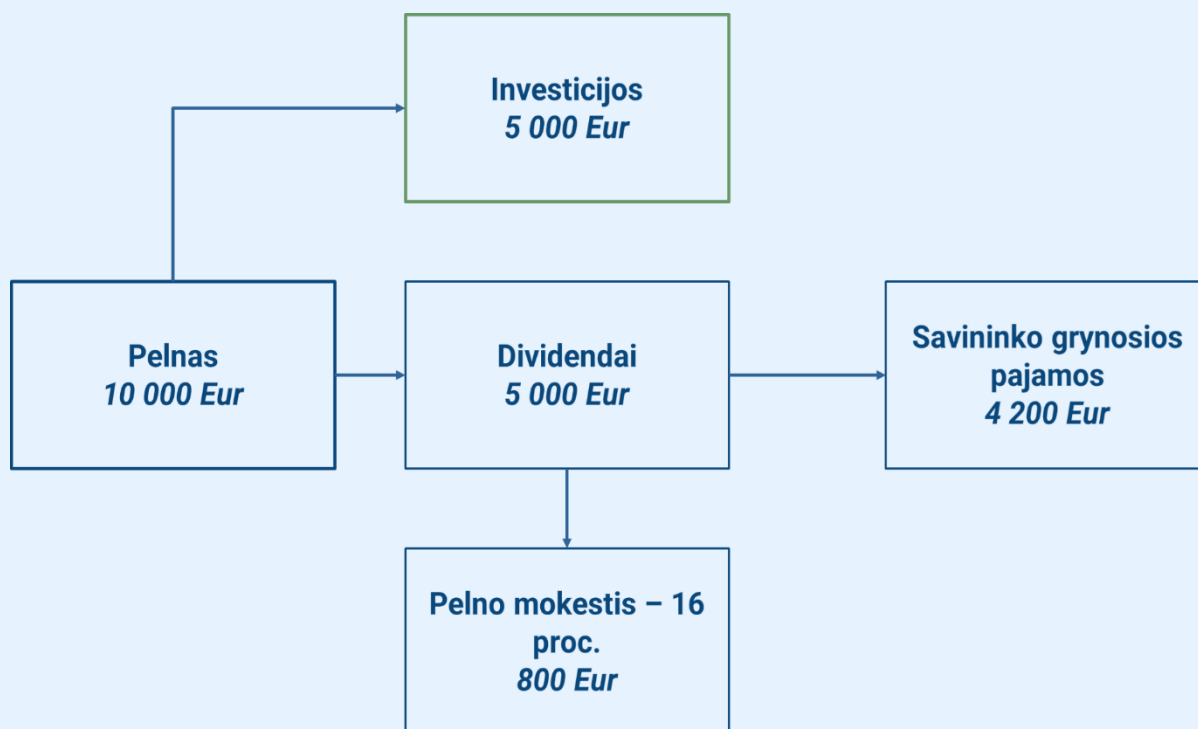
¹⁹World Bank, „Micro Enterprises and Self-employed Tax & Regulatory Assessment for Removing Hurdles to Growth. Lithuania (EUROPE AND CENTRAL ASIA)“, Report, 2023, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099085002062334324/pdf/P17403105b9fdd0b085280ef6ec8857b91.pdf>.

Vizija tobulinimui

- 1. Pereiti prie paskirstytojo pelno mokesčio modelio.** Šiuo mokesčiu apmokestinamas tik tas pelnas, kuris paskirstomas dividendais – į įmonės rezervus kaupiamas ar reinvestuojamas pelnas yra neapmokestinamas. Šis mokesčio modelis yra suderintas su įmonės pinigų srautais, leidžia kaupti rezervus, didinti įmonių likvidumą bei ženkliai supaprastina reikalavimų laikymąsi. Jis panaikintų lengvatų ir skirtingų mokestinių režimų poreikį, taip pat ir pelno mokesčio mokėjimą avansu, neliktų dvigubos – finansinės ir fiskalinės – apskaitos.

4 PAVEIKSLAS

Paskirstytojo pelno mokesčio modelis

Nuo 2024 m. sausio 1 d. Europos Sąjungoje (ES) įvesta minimalaus pelno mokesčio direktyva, garantuojanti minimalų efektyvųjį 15 proc. apmokestinimą ne mažesnėms nei 750 mln. eurų apyvartą turinčioms įmonių grupėms, nepanaikina galimybės įvesti paskirstytojo pelno mokesčio Lietuvoje²⁰. Įmonėms, atitinkančioms ES Direktyvoje numatytas nuostatas, būtų galima taikyti Direktyvoje numatytą vietos papildinio mokestį (angl. *domestic top-up*

²⁰Lietuvos laisvosios rinkos institutas, „Tarptautinės taisyklės keičiasi – galimybė įvesti investicijoms palankų pelno mokesčio modelį išlieka“, Faktai ir analizė, 2022.

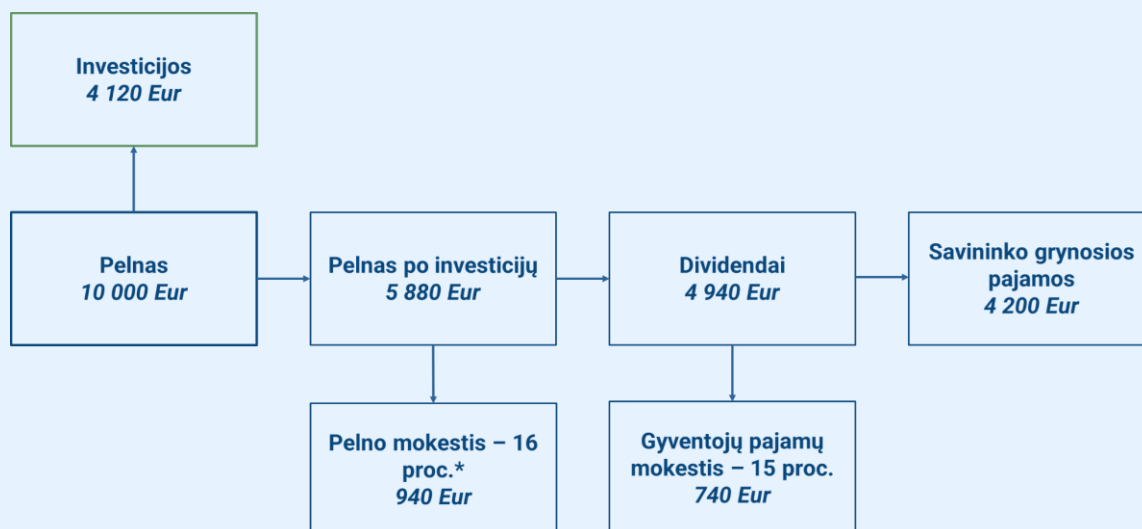
tax). Toks mechanizmas leistų vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, o surinktos pajamos galėtų papildyti nacionalinį biudžetą.

2. Nesutarus dėl paskirstytojo pelno mokesčio modelio įvedimo, būtina:

- Įvesti neapmokestinto reinvestuojamo pelno režimą. Pereinant nuo mokesčių lengvatų prie mokesčių režimo – vienodai prieinamo visiems ūkio subjektams – atsiranda universalumas, kadangi mokesčių našta vienodai paskirstoma visiems mokesčių mokėtojams, ūkio plėtra nestabdoma papildomais mokesčiais.
- Įgyvendinti momentinį ilgalaikio turto nusidėvėjimą, prieinamą visoms įmonėms. Momentinis ilgalaikio turto nusidėvėjimo metodas padėtų išsaugoti ir atkurti įmonių naudojamą ilgalaikį turtą ekonominių neapibrėžtumų sąlygomis – infliacijos nustekentas ilgalaikis turtas yra esminis ekonomikos augimo stabdys. Visgi momentinio nusidėvėjimo modelis nėra reinvestuojamo pelno neapmokestinimo atitikmuo, nes jis nekeičia bendros sumokamų mokesčių sumos, tik perkelia mokestinę naštą į tolimesnius laikotarpius. Šis sprendimas neleidžia iš apmokestinamojo pelno atskaityti investicijų vertės, bet suteikia galimybę iš karto „nudėvėti“ įgytą turtą, sumažindamas apmokestinamąjį pelną pirmaisiais metais, tačiau padidindamas jį ateinančiais laikotarpiais. Tai kiek palengvina įmonių pinigų srautų valdymą, tačiau reikšmingai investavimo nepalengvina.

5 PAVEIKSLAS

Reinvestuojamo pelno neapmokestinimo modelis

- Kol nėra įgyvendintas šis, neapmokestinamo reinvestuojamo pelno režimas, būtina išvalyti investicinio projekto, MTEP ir kitas investicijas palengvinančias nuostatas, mažinančias apmokestinamąjį pelną, nuo perteklinių apribojimų.

PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESTIS

Pridėtinės vertės mokestis (PVM) yra vienas pagrindinių netiesioginių mokesčių Lietuvoje, kurio dydis siekia 21, 9 ir 5 proc. PVM sumoka vartotojai pirkdami prekes arba paslaugas, o pats mokestis valstybės biudžetą pasiekia per atitinkamos prekės ar paslaugos tiekėją. Kadangi mokestį moka visi gyventojai, plati mokesčių bazė turi didelį pajamų generavimo potencialą.

Nors PVM yra veiksmingas siekiant surinkti pajamas, jis gali padidinti prekių ir paslaugų kainas, sumažindamas jų vartojimą. Sudėtingas reikalavimų laikymasis taip pat apsunkina įmones, ypač mažesnes, papildomomis administracinėmis išlaidomis.

Pridėtinės vertės mokesčio problemos

Gausus lengvatinių tarifų taikymas ir tapimo PVM mokėtoju riba (tiesa, palengvinanti veikimo sąlygas pradiniam veiklos etape) naikina mokesčio neutralumą ir proporcingumą – taip mokesčių mokėtojai yra traktuojami nevienodai, o mažiausiems atimama natūrali paskata augti, nesiderinant prie mokesčių sistemos vingių. Tai apsunkina mokesčių sistemą ir laužo Lietuvos mokesčių administravimo įstatyme įtvirtintus paprastumo bei skaidrumo principus, numatytus MAĮ nuostatose.

- 1. Lietuvoje taikomas standartinis PVM tarifas 2009 m. buvo padidintas nuo 18 proc. iki 21 proc.** Nors tai buvo laikina priemonė, skirta kovoti su pasaulinės finansų krizės padariniais Lietuvoje, padidintas mokesčio tarifas galioja iki šiol.

Mažesnis nei Lietuvoje standartinis PVM tarifas taikomas 8 ES šalyse: Bulgarijoje, Prancūzijoje, Austrijoje, Vokietijoje, Rumunijoje, Kipre, Maltoje, Liuksemburge.

- 2. PVM galioja nemažai išimčių** – daliai prekių taikomi sumažinti 9 proc. ir 5 proc. tarifai. Lengvatų gausa apsunkina mokesčio administravimą ir kuria skirtingas veikimo sąlygas.

Lengvatų įvedimas gali lengvai sukelti ūkio subjektams priklausomybę, o jų atšaukimas lemia didelį visuomenės grupių nepasitenkinimą.

3. Tapimo PVM mokėtoju riba, kuri šiuo metu yra lygi 45 tūkst. eurų²¹, tarnauja kaip apsauga ypač mažoms įmonėms nuo jų veiklos mastui **neproporcingos administracinės ir reikalavimų laikymosi naštos**.

Mokesčio dydis bei sudėtingas administravimas iškreipia ūkio subjektų ekonominius sprendimus ir didina jų veikimo šešėlyje riziką – PVM atotrūkis Lietuvoje 2022 m. siekė beveik 966 mln. eurų²². PVM surinkimo iššūkis suponuoja nepalankius mokesčio deklaravimo procesus ir sunkią mokesčio bei administracinę naštą, kuri skatina įmones likti žemiau nustatytos tapimo PVM mokėtoju ribos.

Vizija tobulinimui

Verta dėti pastangas, kad PVM apskaičiuoti ir deklaruoti taptų paprasčiau, ypač mažą apyvartą turintiems mokėtojams. Pavyzdžiui, pasiekę PVM mokėtojo ribą, mokėtojai galėtų būti automatiškai informuojami. Supaprastinus mokesčio administravimą nebeliktų poreikio taikyti 45 tūkst. eurų PVM pajamų slenkstį, o mokesčio tarifas galėtų būti nuosekliai mažinamas. Tai būtų tvari priemonė mažinti PVM atotrūkį bei šešėlinę ekonomiką.

Mokesčių sistema turėtų užtikrinti vieningą ūkio subjektų bei produktų apmokestinimą, nesukuriant skirtingų veikimo sąlygų ir neišskiriant vieno ūkio subjektų bei produktų, lyginant su kitais.

PERĖJIMAS PRIE EKONOMIKAI MAŽIAU ŽALINGŲ MOKESČIŲ

Pajamų mokesčiai mažina paskatas dirbti ir investuoti, o pelno mokesčiai daro neigiamą įtaką investiciniams sprendimams, ekonomikos bei žmonių pajamų augimui. Tiesioginiai mokesčiai dažnai būna sudėtingi administraciniu požiūriu ir brangiai kainuoja – tokiu būdu ištekliai yra atitraukiami nuo produktyvios veiklos. Dėl savo iškraipiančio poveikio asmenų ir įmonių ekonominiams sprendimams tiesioginiai mokesčiai daro daugiau žalos ekonomikai nei netiesioginiai – PVM ar aplinkosaugos mokesčiai.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) apibūdina Lietuvos mokesčių sistemą, kaip turinčią daug ekonomiką iškreipiančių tiesioginių mokesčių: iš tiesų, gyventojų pajamų, pelno

²¹ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 71 str. 2 d.

²² European Commission, VAT gap in the EU – 2024 report, Publications Office of the European Union, 2024, <https://data.europa.eu/doi/10.2778/2476549>

mokesčiai ir socialinio draudimo įmokos kartu sudaro 62 proc. visų mokesčių²³. Perėjimas prie mažiau ekonomiką žalojančių mokesčių leistų kurti tvaresnę ir stabilesnę mokesčių sistemą ateityje, su kitokia struktūra ir mokesčių svoriais. Netiesioginių, tokių kaip aplinkosaugos ir vartojimo mokesčių derinys yra subalansuotas modelis, kuriuo ilgainiui būtų minimizuota žala šalies ūkio plėtrai, tausojama aplinka ir užtikrinamas fiskalinis stabilumas.

IŠVADOS

Kiekvienas mokestis visų pirma yra nustatomas įstatymu, todėl turi atitikti teisėkūros principus. Lietuvos Respublikos įstatymai, nustatydami šiuos principus: mokesčių mokėtojų lygybės, teisingumo ir visuotinio privalomumo, apmokestinimo aiškumo, turinio viršenybės prieš formą, efektyvumo, proporcingumo, tikslingumo, atvirumo ir skaidrumo, aiškumo, suponuoja šiuos mokesčių sistemos principus – proporcingumo, neutralumo, paprastumo, efektyvumo ir stabilumo. Mokesčių bei taikomų lengvatų analizė parodo, jog egzistuoja didelis atotrūkis tarp šių principų teisės sistemoje ir realaus įgyvendinimo praktikoje. Pamatinių teisinių principų nesilaikymas gilina įsisenėjusias problemas ir veda prie biudžeto pajamų atotrūkio. Biudžeto atotrūkiui sumažinti būtina įveikti atotrūkį tarp teisinių principų ir mokesčių sistemos praktikos. Atsižvelgiant į būtinybę išlaikyti mokestinę bazę ir ekonomikos augimą, bei užtikrinti TPĮ ir MAĮ principų laikymąsi, mokestinė sistema turėtų būti koreguojama šiomis kryptimis:

1. Mokesčių lengvatos išryškina esminius esamos mokesčių sistemos trūkumus, dar labiau apsunkina ją ir iškreipia ekonominius sprendimus. Todėl sugrįžimas prie vientisos ir universaliai taikomos mokesčių tvarkos leistų sumažinti biudžeto pajamų atotrūkį ir apsaugotų nuo nepamatuoto mokesčių tarifų didinimo, ekonomikos augimui nepalankių sprendimų.
2. GPM sistemoje būtina siekti vieningo apmokestinimo, palankaus didesnės gerovės sukūrimui. Mokesčių proporcingumas įvykdo LR mokesčių administravimo įstatyme reglamentuojamas mokesčių mokėtojų lygybės prieš įstatymą principą. Lygus, skaidrus ir neaukštas apmokestinimas yra vienintelė veiksminga priemonė, kryptingai mažinant šešėlinę ekonomiką, didinant biudžeto pajamas bei užtikrinant gyventojų palaikymą bei solidarumą. Tik tai leis užtikrinti visuomenės ir įvairių interesų grupių paramą pokyčiams ir realiai įgyvendinti sistemine reformą be išimčių ir kompromisų, kurie brangiai kainuos biudžetui.

²³ Organization for economic co-operation and development, OECD Tax Policy Reviews: Lithuania 2022, 2022, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/53952224-en/index.html?itemId=/content/publication/53952224-en&_csp_ =72dafb47de9557cddb7ac64eb53a37e0&itemIGO=oecd&itemContentType=book.

3. Pelno mokesčio įplaukos į biudžetą yra žemos, tačiau jo administravimas kainuoja brangiai – tiek pačiai sistemai, tiek mokesčių mokėtojams. Dvigubo apmokestinimo pelno uždirbimo ir dividendų išmokėjimo momentu problema, lengvatų ir išimčių gausa, sudėtinga sąnaudų apskaita, pinigų srautų neatitinkantis mokėjimas – problemos, pabrėžiančios mokesčio sudėtingumą, neefektyvumą, taikymo neuniversalumą. Visa tai panaikintų paskirstytojo pelno mokesčio modelio įvedimas. Tęsiantis diskusijoms dėl paskirstytojo pelno mokesčio modelio įvedimo, **būtina įvesti neapmokestinto reinvestuojamo pelno režimą**. Pereinant nuo mokesčių lengvatų prie mokesčių režimo – vienodai prieinamo visiems ūkio subjektams – atsiranda universalumas, kadangi mokesčių našta vienodai paskirstoma visiems mokesčių mokėtojams, ūkio plėtra nestabdoma papildomais mokesčiais.
4. Gausus lengvatinių tarifų taikymas pažeidžia Lietuvos teisėje įtvirtintus mokesčių mokėtojų lygybės prieš įstatymą ir proporcingumo principus. Administravimo supaprastinimas ir lengvatinių tarifų panaikinimas būtų tvari priemonė mažinti PVM atotrūkį bei šėšėlinę ekonomiką.
5. Perkeldami mokesstinę naštą nuo tiesioginių prie netiesioginių mokesčių, politikos formuotojai gali sukurti labiau į augimą orientuotą aplinką, kurioje mažiau kliūčių natūraliai investicijų ir ekonomikos plėtrai.

Dėl mažo vidinės rinkos dydžio, prastėjančių demografinių tendencijų ir sudėtingos geopolitinės padėties, Lietuva susiduria su tarptautinio konkurencingumo iššūkiais, į kuriuos pagrindinis atsakas turi būti patrauklesnės, konkurencingos aplinkos verslui sukūrimas. Ypač svarbi dedamoji – efektyvi bei investicijoms palanki mokesčių sistema, kuri keltų įmonių produktyvumą, gyventojų pajamų lygį bei užimtumą. Atotrūkio tarp teisinių principų ir mokesčių sistemos praktikos sumažinimas leistų sumažinti biudžeto atotrūkį ir užtikrinti valstybės prioritetams finansuoti reikalingas biudžeto pajamas.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) yra pelno nesiekianti, nepolitinė, nevyriausybinė organizacija. Nuo 1990 m. esame laisvosios rinkos kūrėjai ir idėjų puoselėtojai Lietuvoje. Saugome žmogaus laisvę kurti ir dirbti valstybėje, kurioje valdžia tarnauja piliečiams, o ne juos riboja.

Tyrimą rėmė